

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN: 2564-7903 • Yıl / Year: 4 • İlkbahar / Spring: 2021 • Sayı / Issue: 7

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة للبحوث الإسلامية

Journal of Islamic Studies

Yıl | Year: 4 – Sayı | Issue: 7 – 2021 Nisan | 2021 April

**İBN EBÛ ŞEYBE’NİN EBÛ HANİFE’YE İTİRAZLARI BAĞLAMINDA
ŞEHİDİN CENAZE NAMAZININ KILINMASI İLE İLGİLİ
RİVAYETLERİN TAHLİLİ**

An Analysis Of Narrations Regarding Performance Of Funeral Prayer For A Martyr In The
Manner Of Abi Shayba’s Objection To Abū Hanīf’s Views

Muhammet Ali ASAR

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi
İslâmi İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Dr., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Studies,
Department of Basic Islamic Studies
muhammetali.asar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3672-5885

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Arařtırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi / Date Received: 09 Mart 2021 / 09 March 2021
Kabul Tarihi / Date Accepted: 31 Mart 2021 / 31 March 2021
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Nisan / 30 April 2021
Yayın Sezonu / Publishing Date Season: Nisan / April

Atıf / Citation: Asar, Muhammet Ali. “İbn Ebû Şeybe’nin Ebû Hanife’ye İtirazları Bağlamında Şehidin Cenaze Namazının Kılınması İle İlgili Rivayetlerin Tahlili”. Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi 7 (Nisan 2021): 211-234.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://rumeli.trakya.edu.tr/> | <https://dergipark.org.tr/rumeli>
mail to: rumelislam@trakya.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ
Namık Kemal University, Faculty of Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

İBN EBÛ ŞEYBE'NİN EBÛ HANİFE'YE İTİRAZLARI BAĞLAMINDA ŞEHİDİN CENAZE NAMAZININ KILINMASI İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHLİLİ

Öz

Ehl-i hadisin önemli temsilcilerinden İbn Ebû Şeybe *Musannef* adlı eserinde, Ebû Hanîfe'nin yüz yirmi beş meselede Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyetlere muhalefet ettiğini iddia etmiş ve eserinin bir bölümünü ona reddiyeye ayırmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye itiraz ettiği meselelerden birisi de şehitlerin cenaze namazının kılınması konusudur. İbn Ebû Şeybe'ye göre, Hz. Peygamber'in Uhud şehitlerinin cenaze namazını kılmadığına dair haberler nakledilmiş iken Ebû Hanîfe bu haberlere muhalefet ederek şehidin cenaze namazının kılınacağını savunmaktadır.

Bu makalede, İbn Ebû Şeybe'nin Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmamasının delili olarak öne sürdüğü rivâyetler sened ve metin açısından tahlil edilmiştir. Bu bağlamda şehitlerin cenaze namazının kılınması ile ilgili diğer rivâyetler de değerlendirilmiştir. Şehitlerin cenaze namazının kılındığına dair rivâyetlerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda, İbn Ebû Şeybe'yi bu konuda kesin kanaat sahibi olmaya iten sâikler veya Ebû Hanîfe'yi sahîh rivâyetlere rağmen muhalif görüş beyan etmeye sevk eden sebepler tartışılmıştır. Ayrıca rivâyetlerin yorumunda şârihlerin tutumuna dikkat çekilmiştir.

Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmadığını belirten rivâyetler, şehitlerin cenaze namazının kılındığına dair rivâyetlerden daha sahihtir. Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılındığını bildiren rivâyetlerin tamamı tenkit edilmiş ve zayıf kabul edilmiştir. Bununla birlikte iki grup rivâyet arasında tercih yapan Ebû Hanîfe sünnete muhalif davranmamış ihtiyat prensibiyle hareket etmiştir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Ebû Hanîfe, İbn Ebû Şeybe, Uhud, Şehit, Rivâyet, Cenaze namazı.

An Analysis Of Narrations Regarding Performance Of Funeral Prayer For A Martyr In The Manner Of Abî Şhayba's Objection To Abû Hanîf's Views

Abstract

Abî Şhayba who was one of the famous muhaddiths claimed on his work named as *Muşannaf* that Abû Hanîfa opposed some narrations concerning almost one hundred and twenty-five concepts mentioned by Prophet Mohammad. Thus Ibn Abî Şhayba separated one certain chapter of his work just for expressing this issue. One of his objections to Abû Hanîfa is whether a funeral prayer for the martyrs should be performed or not. According to Abî Şhayba, even some reports that Prophet Mohammad did not perform the funeral prayer for martyrs who died in the Battle of Uhud, Abû Hanîfa rejects this narration and claims that it is supposed to be done so. Therefore, in this article some narrations, offered by Ibn Abî Şhayba as evidence to reveal that funeral prayer was not practiced for Uhud martyrs, are covered if these narrations are sophisticated in the manner of sanad and textual analyzes. In this manner, some opposite narrations claiming that funeral prayer for martyrs must be performed was also mentioned. When certain claims arguing that funeral prayer was practiced, are considered, it is necessary to study reasons why Ibn Abî Şhayba radically opposed Abû Hanîfa's and other reasons constructing Abî Şhayba's views. Also, it was not neglected to mention the general approaches of Sharihs i.e commentators about this issue.

Moreover, the narrations claiming that funeral prayer for martyrs of Uhud battle was not performed are more accurate than others arguing that funeral prayer was performed.

Meanwhile, it is known that narrations reporting funeral prayer was acted for Uhud martyrs were widely criticized and thus they were regarded as weak. As a result, it can be seen that having made a choice from two narration groups, Abû Hanîfa acted in a principle of chariness instead of opposing sunnah.

Keywords: Hadith, Abû Hanîfa, Ibn Abî Şayba, Battle of Uhud, Martyrs, Narration, Funeral Prayer

Giriş

Fıkhî ayrışmalar bağlamında Irak ve Hicaz ekolü olarak ortaya çıkan gruplar hicrî ikinci asrın başlarından itibaren ehl-i rey ve ehl-i hadis olarak isimlendirilmeye başlanmış, Emeviler zamanında Kûfe ve Medine merkezli ilim anlayışı daha sonra re'y ve eser merkezli anlayışın hâkim olduğu bir döneme evrilmiştir. Üçüncü asırdan itibaren re'y ve hadis ekolleri arasındaki ideolojik ayrışma İslâm dünyasının içinden geçtiği itikâdî/siyasi tartışmalarla derinleşmiş, bazı fakih ve kelamcıların mihne olaylarında siyasi otoritenin yanında yer alması fay hatlarının kırılmasına sebep olmuştur. Re'y ve hadis etrafındaki gruplaşmalar bu olaylardan sonra siyasi bir hüviyete bürünmüş, re'y hadisin karşıtı olarak telakki edilmiştir. Bu bağlamda Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) anlayışını benimsemeyen ilmî veya fikrî hareketler re'y taraftarı olarak kabul edilmiştir.¹ Mihne sonrasında Ahmed b. Hanbel sadece ehl-i re'yin temsilcisi kabul edilen Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) değil, Şâfiî (öl. 204/820) ve diğer fakihlerin görüşlerine de mesafe koymuş, eserlerinde fukahaya ait yorumlardan kaçınılması gerektiğini savunmuştur.²

İbn Ebû Şeybe (öl. 235/849) yaşadığı dönem itibariyle İslâm dünyasının içinden geçtiği çalkantılı dönemin şahidi ve tarafı olmuş, mihne sürecinin akabinde Mu'tezilî ve Cehmî fikirleri izale etmek amacıyla halife Mütevekkil (öl. 247/861) tarafından oluşturulan ve kendilerine ciddi manada tahsisat bağlanan heyetin içerisinde yer almış, bu çerçevede yaptığı derslere Rusâfe mescidinde otuz bini aşkın kişi katılmıştır.³ Mihne süreci İslâm dünyasını derinden sarsmış, dönüştürücü etkisi ilmi yaklaşımlarda da tesirini kısa sürede göstermiştir. Nitekim sürecin etkisinin açıkça görüldüğü alanlardan birisi de öncesi ve sonrasında Ebû Hanîfe'ye ehl-i hadisin yaklaşımında ortaya çıkmaktadır. Zira mihne öncesinde telif edilen Abdürrezzâk'ın (öl. 211/826) *Musannef* adlı eserinde Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) çok sayıda içtihadına yer verilirken, mihnedan sonra telif edilen İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef* adlı eserinde Ebû Hanîfe'nin hadislerle muhalefet ettiğine dair yüz yirmi beş meseleden oluşan bir bölüm yer almaktadır.⁴

Ebû Hanîfe'ye, özellikle mezhepsel karşıtlıkların zirve yaptığı dönemlerde çok sayıda itirazda bulunulmuştur. Ancak İbn Ebû Şeybe'nin itirazları diğerlerinden hem üslup hem de içerik bakımından farklıdır. İbn Ebû Şeybe onun kişiliğine yönelik rencide edici, onur kırıcı itirazlarda bulunmamış, onu Mürciî, reyçi vb. sıfatlarla nitelememiştir. O daha çok ilmî bir üslupla Ebû Hanîfe'nin görüşlerini ortaya koymuş, daha sonra bu görüşleri Hz.

¹ Ömer Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 69-77.

² Mansur Koçinkağ, "Erken Dönem Fıkıh Düşüncesinde Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Ayrımı", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniöersitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2017), 61.

³ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaüt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 11/125.

⁴ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-muşannef fi'l-ehâdisi ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989), 7/277.

Peygamber'den, sahâbeden ve tabiünden naklettiği delillerle çürütmeye çalışmıştır. Ayrıca eserinde Ebû Hanîfe'nin rivâyetlerine az da olsa yer vermiştir.⁵

İbn Ebû Şeybe, Ebû Hanîfe'ye itirazlarını hicri üçüncü asırdan itibaren oluşan eserlerin rivâyetlere göre teşekkül ettirilmesi geleneğine uygun olarak dile getirmiştir. Zira ehl-i hadise göre İslâm dünyasının yaşadığı bütün sorunlar re'yden kaynaklanmaktadır. Çünkü halku'l-Kur'ân gibi meseleler Kur'ân ve sünnette yeri olmayan teorik tartışmaların sonucunda vuku bulmuştur. Bunun bir bakıma neticesi olarak da Ahmed b. Hanbel kitapların rivâyet örgüleriyle telif edilmesini ve âlimlerin şahsi görüşlerinin kitaplardan çıkarılması gerektiğini savunmaktadır. Bu bakış açısı hem üçüncü asır ve sonrası eserlerin yöntem ve içeriklerinde hem de ehl-i re'y hakkındaki olumsuz imajın inşasında görülmektedir.⁶

İbn Ebû Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye itiraz ettiği yüz yirmi beş meseleden birisi şehidin cenaze namazının kılınması meselesidir. İbn Ebû Şeybe eserinde Câbir b. Abdullah'tan (öl. 78/697) ile Enes b. Mâlik'ten (öl. 179/711) nakledilen ve Uhud şehitlerinin cenaze namazları kılınmadan defnedildiğini bildiren iki merfû rivâyete yer vermiş, Ebû Hanîfe'nin şehidin cenaze namazının kılınacağını söyleyerek bu rivâyetlere muhalefet ettiğini açıklamıştır.⁷

Bu makalede savaş meydanında şehit olan Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmaması özelindeki rivâyetler sened ve metin açısından tahlil edilecektir. Uhud savaşı bağlamında şehitlerin cenaze namazlarının kılınması ya da kılınmamasına delalet eden tüm rivâyetler değerlendirilecektir. "Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılındığına dair rivâyetlerin varlığına rağmen İbn Ebû Şeybe'yi şehitlerin cenaze namazının kılınmadığına ikna eden ve onun Ebû Hanîfe'yi sünnete muhalefet etmekle itham etmesine sebep olan etkenler nelerdir?", "Aksi rivâyetlerin mevsûkiyetine rağmen Ebû Hanîfe'nin şehitlerin cenaze namazının kılınması gerektiği fikrini benimsemesinin sebepleri nelerdir?", "İlgili rivâyetler şârihler tarafından nasıl anlaşılıp yorumlanmıştır ve şârihlerin konuya yaklaşımlarını belirleyen temel motivasyon nedir? gibi sorulara cevap aranacaktır.

Bu çalışma İbn Ebû Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye itirazlarının yer aldığı spesifik bir bölümdeki bir konuya odaklanmaktadır. Burada da fakihlerin, şehidin cenaze namazının kılınıp kılınmayacağına dair verdikleri hükümler değil, farklı fikhî görüşlere medar olan rivâyetlerin değerlendirilmesi ve ehl-i hadisin bu rivâyetleri nasıl yorumladığı çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca çalışma Uhud'da savaş meydanında şehit olanların cenaze namazlarının kılınıp kılınmaması ile ilgili rivâyetlerle sınırlandırılmakta, diğer gazve ve savaşlarda şehit olanlar ile savaş meydanında yaralanıp belli bir müddet geçtikten veya başka bir mekâna taşındıktan sonra şehit olanların cenaze namazlarının kılınması ile ilgili rivâyetleri kapsamamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye itirazları çerçevesinde hicri sekizinci asırdan itibaren eserler telif edilmiştir. Bu çalışmaların ilki Muhyiddin Abdükâdir el-Kureşî (öl. 775/1374) tarafından *ed-Dürerü'l-münîfe* adıyla kaleme alınmıştır. İkinci eser Kâsım b. Kutluboğa'nın (öl. 879/1405) *el-Ecoibe an i'tirâzâti İbn Ebî Şeybe alâ Ebî Hanîfe* adlı eseridir. Konu hakkında klasik usulle kaleme alınan en kapsamlı ve matbu olarak günümüze ulaşan tek eser Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin (öl. 1952) *en-Nüketü't-tarîfe fi't-tehaddüs an rudûdi İbn Ebî Şeybe alâ Ebî Hanîfe'* dir. Konu ile ilgili Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Atawukxi Jiaerfu tarafından *İbn Ebî Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye İtirazları* başlıklı bir de doktora tezi hazırlanmıştır.

1. Uhud Şehitlerinin Cenaze Namazının Kılınmadığını Bildiren Rivâyetlerin Tahlili

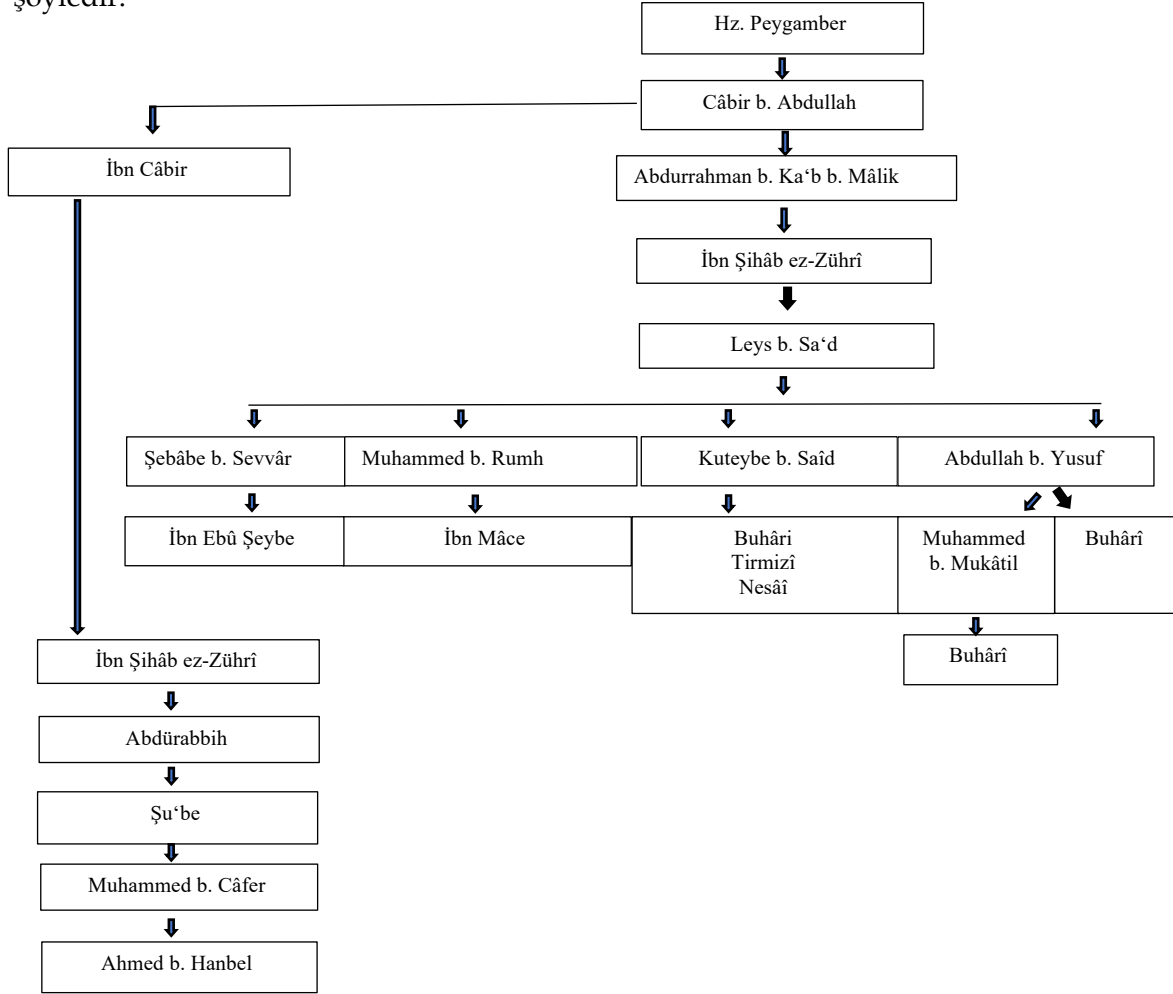
⁵ Atawuxi Jiaerfu, *İbn Ebî Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye İtirazları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 3.

⁶ Koçinkağ, "Erken Dönem Fıkıh Düşüncesi", 63.

⁷ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hât, 7/318.

1.1. Sened Açısından Tahlili

İbn Ebû Şeybe'nin, Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmadığına dair birinci delili Şebâbe b. Sevvâr→Leys b. Sa'd→İbn Şihâb ez-Zührî→Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik→Câbir b. Abdullah→Hz. Peygamber tarikiyle nakledilen şu rivâyettir: "Hz. Peygamber (sav) Uhud şehitlerinden ikisini bir kabre defnetti. Onların kanlarıyla defnedilmelerini emredip, cenaze namazlarını kılmadı ve onları yıkamadı."⁸ İbn Ebû Şeybe'nin görüşünü desteklemek üzere naklettiği bu rivâyet Kütüb-i tis'a⁹ ve diğer hadis kaynaklarında benzer tariklerle yer almaktadır.¹⁰ Câbir b. Abdullah rivâyetinin Kütüb-i tis'adaki isnad şeması şöyledir:

⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût ,7/318.

⁹ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (B.y: Dâru tavkî'n-necât, 1422/2001), "Cenâiz", 71, 74; "Meğâzi", 29; Ebû Abdillâh Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaud, Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), 22/97 (No. 14189); Ebû Abdullâh Muhammed İbn Mâce, *Sünen*, thk. M. Fuad Abdülbâkî (B.y: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts), "Cenâiz", 28; Ebû Abdurrahman Ahmed en-Nesâi, *Sünen (el-Müctebâ)*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-matbûati'l-İslâmiyye, 1406/1986), "Cenâiz", 63; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Matbaatü Mustafa, 1975), "Cenâiz", 46.

¹⁰ Ebû Muhammed Abd b. Humeyd, *el-Müntehâb min müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Subhî el-Bedrî (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1408/1988), 336 (No. 1119); Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2013), 4/54 (No. 6925); Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004), 5/206 (No. 4208); Ebû Hatim Muhammed İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîbi şâhîh-i İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988), 7/471 (No. 3197).

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i hariç neredeyse tüm kaynakların ortak râvileri olan Abdurrahman b. Ka'b. Mâlik¹¹ (öl. 98/717) İbn Şihâb ez-Zührî¹² (öl. 124/742), Leys b. Sa'd¹³ (öl. 175/791) gibi isimler hadis münekkitlerinin son derece güvenilir bulduğu ve sika kabul ettikleri isimlerdir. Hadisi Leys b. Sa'd'dan nakleden Kuteybe b. Said¹⁴ (öl. 240/855), Abdullah b. Yusuf¹⁵ (öl. 250/864) Muhammed b. Rümh'un¹⁶ da (öl. 242/856) sika oldukları kaynaklarda ifade edilmektedir. İbn Ebû Şeybe'nin hadisi kendisinden aldığı Şebâbe b. Sevvâr (öl. 204/819) ise hadis münekkitleri tarafından sadûk ve sika olarak nitelendirilmekle birlikte irca' fikrine sahip olduğu ve Mürcie'nin görüşlerini savunduğu belirtilmiş, bu nedenle Ahmed b. Hanbel gibi bazı hadisçiler onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermediklerini söylemişlerdir.¹⁷ Rivâyetin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki tariki ile ilgili olarak da hadisin sahîh olduğu belirtilmiştir.¹⁸

Şehidin cenaze namazının kılınmamasının en güçlü delillerinden birisi olarak kabul edilen Câbir b. Abdullah rivâyetinin gerek Buhârî'nin *Sahîh*'indeki, gerekse Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî'nin *Sünen*'lerindeki tarikleri sened açısından tetkik edildiğinde râvilerinin sika olduğu, senetlerin muttasıl olduğu ve rivâyetin sıhhatini olumsuz etkileyecek bir hususun bulunmadığı görülmektedir.

Hiz. Hamza'nın (öl. 3/625) ve Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmadığına dair İbn Ebû Şeybe'nin ikinci delili Enes b. Mâlik'ten merfû olarak nakledilen şu rivâyettir: Ubeydullah b. Musa→Üsâme b. Zeyd→İbn Şihâb ez-Zührî→Enes b. Mâlik şöyle söylemiştir: "Hz. Peygamber Uhud günü Hamza'nın cesedine rastladı. Cansız bedenine müsl ve işkence yapılmıştı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Safiyye'yi sıkıntıya sokacak olmasaydım, Hamza'nın cesedini böylece bırakır, (vahşi) hayvanların yemesine terk eder, kıyâmet günü de onların karınlarından diriltmesini isterdim." Enes dedi ki: "Sonra Hz. Peygamber şehitlerden hiçbirinin cenaze namazını kılmadı." ve "Ben size kıyâmet gününde şahitlik edeceğim." buyurdu.¹⁹ Enes b. Mâlik rivâyeti de Kütüb-i tis'a'da²⁰ ve diğer hadis kaynaklarında²¹ yer almaktadır. Enes rivâyeti tüm hadis kaynaklarında Hz. Peygamber→Enes b. Mâlik→İbn Şihâb ez-Zührî→Üsâme b. Zeyd el-Leysi tarikiyle tahrîc edilmektedir. Enes b. Mâlik rivâyetinin Kütüb-i tis'a'daki isnad şeması şöyledir:

¹¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1990), 5/209.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/269.

¹³ Zehebî, *Siyer*, thk. Şuayb el-Arnaût, 8/145-150.

¹⁴ Yusuf b. Abdurrahman Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 23/529.

¹⁵ Ebû Hatim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbad: Dâiretü'l-Meârif, 1373/1973), 8/349.

¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 25/205.

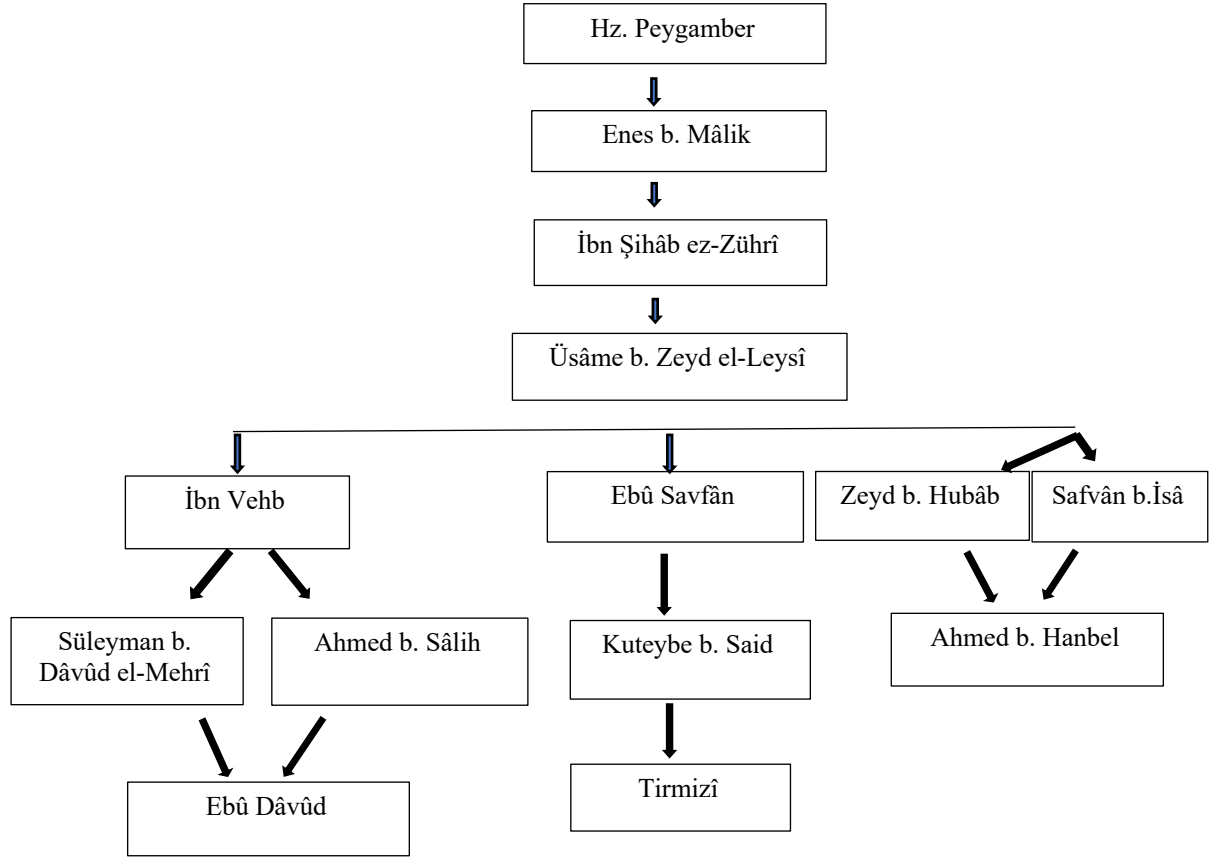
¹⁷ Zehebî, *Siyer*, thk. Şuayb el-Arnaût, 9/514.

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/97 (No. 14189).

¹⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, 7/318 (No. 36457).

²⁰ Süleyman b. Eş'as İshak es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelâ (Beyrut: Dârü'r-Risâle, 1430/2009), "Cenâiz", 31; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/311 (No. 12300); Tirmizî, "Cenâiz", 31.

²¹ Abd b. Humejd, *el-Müsned*, 352 (No. 1164); Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr*, thk. Emin Kal'acî (Beyrut: Dâru Kuteybe, 1991), 5/252 (No. 7420); Beyhakî, *es-Sünen* 4/16 (No. 6796); Ebûbekir Ahmed el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009), 13/37 (No. 6347); Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/206 (No. 4207); Ahmed b. Ali Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* (Dimeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984), 6/264 (No. 3568); Ebû Abdullah Muhammed en-Neysâbüri Hâkim, *el-Müstedrek ale's-şahîhayn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 1/520 (No. 1352); Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Müsned* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1400/1979), 357; Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Abdülmeccid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 3/144 (No. 2939); Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Şerhu müşkilü'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1995), 10/227.

Tirmizî (öl. 279/892), Enes b. Mâlik rivâyetinin garîb olduğunu ifade etmiş, rivâyetin bu vecihten başka tarikinin olmadığını söylemiştir. Enes ve Zühri (öl. 124/742) tarikiyle bu hadisi Üsâme b. Zeyd el-Leysi'den (öl. 153/770) başkasının rivâyet etmediğini, onun burada teferrüd ettiğini bildirmiş, Üsâme b. Zeyd'e bu rivâyette muhalefet edildiğini haber vermiştir. Tirmizî bu rivâyeti hocası Buhârî'ye (öl. 256/870) sorduğunu, onun Câbir b. Abdullah rivâyetinin daha sahîh olduğunu söylediğini nakletmektedir.²² Hâkim en-Nîsâbûrî (öl. 405/1014) Enes rivâyetinin Müslim'in (öl. 261/875) şartlarına göre sahîh olduğunu ancak Buhârî ve Müslim'in bu rivâyeti eserlerine almadıklarını belirtmektedir.²³ Bezzâr da (öl. 292/905) Enes rivâyetini Üsâme'den başkasının naklettiğini bilmediklerini dolayısıyla Üsâme'nin rivâyetteki teferrüdünü ortaya koymaktadır.²⁴ Hadis münekkitleri Enes b. Mâlik rivâyetinin tüm kaynaklardaki ortak râvisi Üsâme b. Zeyd el-Leysi hakkında ta'dil ve cerh ifade eden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Mesela Yahyâ b. Maîn'den (öl. 233/848) onun hem sika hem de zayıf olduğuna, hadislerinin yazılıp, onlarla ihticâc edilemeyeceğine dair bilgiler nakledilmektedir.²⁵ Yahyâ b. Maîn'in önceleri ondan hadis rivâyet ederken daha sonra hadis nakletmeyi terk ettiğine dair bilgiler de mevcuttur.²⁶ Abdullah, babası Ahmed b. Hanbel'e Üsâme'yi sorduğunu, Ahmed b. Hanbel'in "Onun rivâyetlerine biraz bakarsan

²² Tirmizî, "Cenâiz", 31.

²³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/520.

²⁴ Bezzâr, *el-Müsned*, 13/37.

²⁵ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1952), 2/285.

²⁶ Ebû Ahmed Abdullah İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/76.

hadislerindeki ızdırabın²⁷ ayan beyan ortaya çıkacağını görürsün.” dediğini nakletmektedir.²⁸ Ayrıca o, babasının Üsâme b. Zeyd el-Leysî'nin Nâfî'den (öl. 117/735) çok sayıda münker²⁹ hadis naklettiğini, onun rivâyetleri incelendiğinde münkerlerin hemen anlaşılabilirliğini söylediğini aktarmaktadır.³⁰ Nesâî (öl. 303/915) “leyse bi kaviyyin” lafzıyla onu cerh etmektedir.³¹ İbn Adî (öl. 365/976) onu “leyse bihi be'sün” lafzıyla nitelendirerek³² zabt sıfatındaki soruna dikkat çekmektedir.³³

Ebû Dâvûd'un (öl. 275/889) hadisi kendilerinden naklettiği Ahmed b. Salih el-Mısırî³⁴ (öl. 223/838) ve Süleyman b. Dâvûd el-Mehrî³⁵ (öl. 253/867) ve onların hadisi aldıkları Abdullah b. Vehb b. Müslim³⁶ (öl. 197/813) sika olarak nitelendirilmiştir. Tirmizî'nin hadisi rivâyet ettiği Kuteybe b. Said (öl. 240/855) sika olarak tavsif edilmiştir.³⁷ Onun hadisi aldığı Abdullah b. Saîd Ebû Safvân (öl. 200/816), İbn Ebû Hâtim (öl. 327/938) tarafından zabt açısından hadislerinin gözden geçirilmesi gerektiği ifade edilen³⁸ “lâ be'se bihi” ve “sadûk” ta'dîl lafzıyla nitelendirilmiş³⁹ diğer hadis münekkitleri tarafından sika kabul edilmiştir.⁴⁰ Ahmed b. Hanbel'in hadisi kendilerinden naklettiği Safvân b. İsâ (öl. 198/814) bazı hadis münekkitlerince sika kabul edilirken,⁴¹ bazıları tarafından rivâyetleri sadece itibar için kullanılan “sâlihu'l-hadîs” olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Buhârî, *Kitâbü'l-edeb'*te onun rivâyetlerine yer verirken, *Sahîh'*inde rivâyetlerini sadece istişhad için kullanmıştır.⁴² Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı diğer râvi Zeyd b. Hubâb da (öl. 203/819) sika olarak kabul edilmektedir.⁴³

Enes b. Mâlik'in rivâyeti, Üsâme b. Zeyd el-Leysî'nin senesinde tek kalması ve zabt vasfına yönelik ciddi eleştirilere uğranması sebebiyle hasen li gayrihi hükmündedir. Şehidin cenaze namazının kılınmayacağına dair rivâyetlerin sened açısından tahlili sonucunda; Câbir b. Abdullah rivâyetinin râvilerinin güvenilirliği, cerhe maruz kalmamaları ve Buhârî'nin *Sahîh'*inde üç farklı tarikle yer alması gibi meziyetleri dolayısıyla, *Sahîhayn'*da yer almayan ve tüm tariklerinin ortak râvisi olan Üsâme b. Zeyd el-Leysî'nin cerh edilmesi, sonraki tabakalardaki râvilerinden bazılarının da zabt yönünden eleştiriye maruz kalması sebebiyle Enes b. Mâlik rivâyetinden daha sahih olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Metin Açısından Tahlili

²⁷ Izdırab: Râvilerin birbirine muhalif olarak rivâyet ettikleri, her iki rivâyetin eşit düzeyde olmasından dolayı birinin diğerine tercih edilememesidir. Bu hadisin zayıf kabul edilmesinin sebebidir ve bu tür hadise muzdarip hadis denir. Osman b. Abdurrahman İbn Salâh, *Muqaddimetü İbni Şalâh*, thk. Nureddin İtr (Haleb: Dâru'l-Fikr, 1986), 94.

²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, 2/76.

²⁹ Münker: Zayıf bir râvinin kendisinden daha güvenilir bir râviye muhalif olarak rivâyet ettiği hadise denir. İbn Hacer Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askânî, *Nüzhetü'n-naẓar*, thk. Nureddin İtr (Dimeşk: Matbaatü's-Sabah, 2000), 73.

³⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, 2/76.

³¹ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehabî, *el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kıble, 1413/1992), 1/232.

³² İbn Adî, *el-Kâmil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, 2/77.

³³ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 195.

³⁴ Ebû'l-Hasan Abdullah el-İclî, *Târîhu's-sikât* (Mekke: Dâru'l-Bâz, 1405/1985), 48.

³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 11/410.

³⁶ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, 5/189-190.

³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 23/529.

³⁸ Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 195, 333.

³⁹ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, 5/72.

⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 15/35-37.

⁴¹ İclî, *Târîhu's-sikât*, 228.

⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 13/210.

⁴³ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, 3/262.

Birinci rivâyetin, İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde Ebû Hanîfe'ye reddiye bölümündeki Câbir b. Abdullah tarikiyle nakledilen formu şöyledir: "Hz. Peygamber Uhud şehitlerinden ikisini bir kabre defnetti. Onların kanlarıyla defnedilmelerini emredip, cenaze namazlarını kılmadı ve onları yıkamadı."⁴⁴ Buhârî rivâyeti, "Cenâiz" bölümünde "Lahidde kime öncelik verilir" konu başlığı altında yer vermiştir. Burada İbn Ebû Şeybe'deki formdan farklı ve ona ziyade olarak Hz. Peygamber'in şehitlerden hangisinin Kur'ân'ı daha iyi bildiğini sorduğu ve ona göre definde önceliği belirlediği nakledilmekte, kendisinin de şehitlere şahitlik edeceğini belirttiği ifade edilmektedir.⁴⁵ "Şehidin cenaze namazı" bölümünde şehitlere şahitliğinin kıyamet gününde olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁶ Meğâzî bölümünde de rivâyet metin olarak aynı formdadır.⁴⁷ Rivâyet Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde de benzer şekildedir. Ahmed b. Hanbeli'n *Müsned*'indeki metin biraz farklı olmakla birlikte konu açısından meseleye bakıldığında şehitlerin cenaze namazlarının kılınmaması vurgusu dikkat çekmektedir.⁴⁸ Rivâyetin Câbir b. Abdullah tariki metin olarak diğer kaynaklarda da hemen hemen aynı içeriğe sahiptir.

Bu rivâyetlerin metinlerindeki ortak vurgu; Uhud şehitlerinden birden fazla kişinin bir kabre konulması, kanlarıyla defnedilmeleri, cenazelerinin yıkanmaması ve cenaze namazlarının kılınmamasıdır. Rivâyetin bazı tariklerinde de kıyamet gününde Hz. Peygamber'in onlara şahitlik yapacağı ve Hz. Peygamber'in onları bir kabre koyarken Kur'ân'ı daha iyi bilenlere öncelik verdiği bilgisi yer almaktadır.

Rivâyetin Enes b. Mâlik'ten nakledilen tariki İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde şöyledir. "Hz. Peygamber Uhud günü Hamza'nın cesedine rastladı. Cansız bedenine müsl ve işkence yapılmıştı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Safiye'yi sıkıntıya sokacak olmasaydım, Hamza'nın cesedini böylece bırakır (vahşi) hayvanların yemesine terk eder kıyamet günü de onların karınlarından diriltmesini isterdim." Enes dedi ki: "Sonra Hz. Peygamber şehitlerden hiçbirinin cenaze namazını kılmadı ve ben size kıyâmet gününde şahitlik edeceğim." buyurdu.⁴⁹ Rivâyet Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Enes'ten mevkûf olarak muhtasar bir şekilde nakledilmektedir.⁵⁰ Rivâyetin konu hakkındaki en teferruatlı bilgileri veren tariki Tirmizî'nin *Sünen*'inde ve Ahmed b. Hanbeli'nin *Müsned*'inde yer almaktadır. Bu haberde Hz. Hamza'nın bir kumaşla kefenlendiği, kumaşın onun başını örttüğü takdirde ayaklarının, ayaklarını örttüğü takdirde başının açık kaldığı bilgisi verilmektedir. Ayrıca şehit sayısının çokluğu ve kefenleyecek kumaşın azlığından dolayı şehitlerden iki üç kişinin bir kumaşla kefenlendiği ve onların bir kabre defnedildiği belirtilmektedir.⁵¹

Konu ile ilgili bu rivâyetlerin ortak vurgusu şehitlerden hiç birinin cenaze namazının kılınmamasıdır. Rivâyetin bazı tariklerinde Hz. Hamza'nın kefenlendiği anlatılmakta, bazılarında şehitlerin yıkanıp yıkanmamasından hiç bahsedilmemekte, bazılarında ise kanlarıyla defnedildiği ifade edilmektedir. Bu farklılıkların mana ile rivâyetten, musanniflerin rivâyeti ilgili konu başlığı altında yeteri kadar kullanmak amaçlı ihtisarından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Şehitlerin cenaze namazlarının kılınması meselesi özellikle de Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılınıp kılınmaması bağlamında tartışma konusu olmuş, buradaki rivâyet farklılıkları uygulamada çeşitliliği doğurmuştur.

⁴⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, 7: 318.

⁴⁵ Buhârî, "Cenâiz", 74.

⁴⁶ Buhârî, "Cenâiz", 71.

⁴⁷ Buhârî, "Meğâzî", 29.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/97.

⁴⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, 7/318 (No. 36457).

⁵⁰ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 31.

⁵¹ Tirmizî, "Cenâiz", 31; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/312.

2. Hz. Hamza'nın Cenaze Namazının Kılındığını Belirten Rivayetlerin Tahlili

Hz. Hamza'nın cenaze namazının Hz. Peygamber tarafından kılındığına dair hadis kaynaklarında çok sayıda rivayet mevcuttur. Bu rivayetlerden en meşhuru Ebû Dâvûd'un *Sünen'*inde şu şekilde yer almaktadır.

Ebû Dâvûd→Abbâs el-Anberî→Osman b. Ömer→Üsâme b. Zeyd el-Leysi→İbn Şihâb ez-Zührî→Enes b. Mâlik'ten nakledilen merfû rivayette "Hz. Peygamber (Uhud savaşından sonra savaş meydanında, amcası) Hamza'nın cenazesine rastladı. Kulakları, burnu ve dudakları kesilmişti. Tüm şehitler içinde sadece onun cenaze namazını kıldı."⁵² Sened ve metin açısından bu rivayetin bağlamında diğer hadis kaynaklarında geçen haberler şunlardır:

a. Dârekutnî→ Abdülmelik b. Ahmed ed-Dakkâk→Yakub b. İbrahim ed-Devrakî→Osman b. Ömer→Üsâme b. Zeyd el-Leysi→İbn Şihâb ez-Zührî→Enes b. Mâlik'ten nakledilen merfû rivayette "Hz. Peygamber Uhud günü Hamza'nın cesedine rastladı. Cansız bedeninin bazı organları kesilmiş, müslü yapılmıştı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Safiye'yi sıkıntıya sokacak olmasaydım, Hamza'nın cesedini böylece bırakır, (vahşi) hayvanların yemesine terk eder, kıyamet günü de onların karınlarından diriltilmesini isterdim." Sonra bir kumaşla onu kefenledi. Başını örttüğünde ayakları, ayaklarını örttüğünde başı açıkta kalıyordu. O da başını örttü. Onun dışında şehitlerden hiçbirinin cenaze namazını kılmadı ve "Ben size kıyamet gününde şahitlik edeceğim." buyurdu⁵³ Dârekutnî (öl. 385/995) aynı şekilde gelen bir sonraki rivayette Üsâme b. Zeyd el-Leysi'nin metinde ziyade yaptığını belirtmektedir. Buna göre Hz. Peygamber baş tarafı örtüldüğünde ayakları açıkta kalan Hz. Hamza'nın ayaklarını izhir otu ile kapatmıştır. Ayrıca Uhud şehitlerinden iki üç tanesini bir kabre defnetmiştir.⁵⁴

b. Hâkim en-Nisâbüri→Ebû Muhammed Abdullah b. İshâk b. İbrahim el-Adl→Abdullah b. Ravh el-Medâinî→Osman b. Ömer→Abdullah b. el-Hüseyn el-Kâdî→Hâris b. Ebî Üsâme→Ravh b. Ubâde→Üsâme b. Zeyd el-Leysi→İbn Şihâb ez-Zührî→Enes b. Mâlik'ten merfû olarak nakledilen rivayette "Hz. Peygamber Uhud günü Hamza b. Abdülmuttalib'in cesedine rastladı. Cansız bedeninin bazı organları kesilmiş, müslü yapılmıştı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Safiye'yi sıkıntıya sokacak olmasaydım, Hamza'nın cesedini böylece bırakır, (vahşi) hayvanların yemesine terk eder, kıyamet günü de onların karınlarından diriltilmesini isterdim." Sonra bir kumaşla onu kefenledi. Başını örttüğünde ayakları, ayaklarını örttüğünde başı açıkta kalıyordu. O da başını örttü. Onun dışında şehitlerden hiçbirinin cenaze namazını kılmadı ve "Ben size kıyamet gününde şahitlik edeceğim." buyurdu. İki, üç şehidi bir kabirde birleştiriyordu. Şehitlerden hangisinin Kur'ân'ı daha iyi bildiğini soruyor ve Kur'ân'ı daha çok bileni lahitte öne geçiriyordu. İki üç şehidi bir kumaşla kefenliyordu.⁵⁵ Bu konuda Beyhakî'nin (öl. 458/1066) naklettiği rivayetlerden birisi hocası Hâkim'in rivâyetiyle sened ve metin açısından aynıdır. Ancak onun rivâyetin akabinde hadisin hem metin hem de senedi ile ilgili yaptığı açıklamalar rivâyetin değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.⁵⁶

Hadis sened açısından tetkik edildiğinde; İbn Ebû Şeybe'nin şehitlerin cenaze namazının kılınmamasının delili olarak ileri sürdüğü Enes b. Mâlik rivâyetinin râvileriyle, Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılındığını belirten rivâyetin râvileri Üsâme b. Zeyd el-Leysi dâhil ilk dört tabakada aynıdır. Dolayısıyla rivâyetin en önemli râvisinin Üsâme b. Zeyd el-Leysi olduğu görülmektedir. Üsâme hadis münekkittleri tarafından cerh edilmiş birisi olarak

⁵² Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 31.

⁵³ Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/205 (No. 4205).

⁵⁴ Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/206 (No. 4206).

⁵⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/519 (No. 1351).

⁵⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/16 (No. 6798).

Hız. Hamza'nın cenaze namazının kılındığı rivayetlerin ortak iki râvisinden biridir. Çünkü Uhud şehitlerinden hiç birisinin cenaze namazının kılınmadığı rivayet ile sadece Hız. Hamza'nın cenaze namazının kılındığını bildiren rivayetin râvileri Üsâme'den sonra değişmektedir. Ebû Davûd'un *Sünen*'inde yer alan ve şehitlerin cenaze namazının kılınmadığını bildiren rivayetin Üsâme'den sonraki tabakalarda yer alan râvileri hadis münekkitleri tarafından ta'dil edilmiştir. Hız. Hamza'nın cenaze namazının kılındığını ifade eden rivayete gelince; burada Üsâme'den hadisi alan kişi Osman b. Ömer'dir. Bu bağlamda Osman b. Ömer⁵⁷ (öl. 209/824) Dârekutnî, Hâkim ve Beyhakî'nin eserlerindeki rivayetlerin de ortak râvisidir. O, İbn Cüreyc (öl. 150/767), İbn Ebû Zî'b (öl. 159/776), Şûbe b. Haccâc (160/776) ve Mâlik b. Enes (öl. 179/795) gibi devrinin önde gelen âlimlerinden ilim tahsil etmiş, kendisinden de Züheyr b. Harb (öl. 234/849), İshâk b. Râhuyye (öl. 238/853), Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Muhammed b. el-Müsennâ (öl. 252/866), Muhammed b. Yahya ez-Zühli gibi şöhretli âlimler hadis rivayet etmiştir.⁵⁸ İbn Sa'd onun sika,⁵⁹ İclî (öl. 261/875) sika ve hadiste sebt,⁶⁰ İbn Ebû Hâtim (öl. 327/938) sika,⁶¹ İbn Hibbân (öl. 354/965) sika,⁶² Zehebî de (öl. 748/1348) sâlih ve sika gibi ta'dil lafızlarıyla nitelendirmiştir.⁶³ Tabakât ve ricâl edebiyatının temel kaynaklarının verdiği bilgiler ışığında bakıldığında Osman b. Ömer'in sika bir râvi olduğu görülmektedir. Onun hadis rivayeti konusunda tenkit edildiğine dair bir malumata kaynaklarda yer verilmemiştir.

Bu bağlamda, Üsâme b. Zeyd el-Leysî ile ilgili hadis münekkitlerinin değerlendirmelerine daha önce yer verilmişti. Nitekim Yahyâ b. Maîn'in önceleri ondan hadis rivayet ederken daha sonra hadis nakletmeyi terk ettiğine dair bilgiler,⁶⁴ Ahmed b. Hanbel'in onun rivayetlerindeki ızdıraba dikkat çekerek⁶⁵ onun hadislerinde münkerlerin olduğunu söylemesi,⁶⁶ Nesâî'nin (öl. 303/915) onu cerh etmesi,⁶⁷ İbn Adî'nin (öl. 365/976) onun zabt sıfatındaki kusura işaret etmesi⁶⁸ gibi deliller rivayetin sonundaki Hız. Hamza'nın cenaze namazının kılındığını vurgulayan غَيْرُهُ kelimesinin Üsâme tarafından metne sonradan eklenmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Mamafih "Hız. Peygamber Hamza hariç hiç kimsenin cenaze namazını kılmadı." ifadesinin mahfûz olmayıp şâz olduğunu rivayetin bu şekline eserlerinde yer veren Dârekutnî ve Beyhakî gibi hadisçiler ifade etmektedir. Dârekutnî rivayetin bu lafzının sadece Osman b. Ömer'e ait olduğunu ondan başka kimsenin bunu söylemediğini nakletmiştir.⁶⁹ Beyhakî ise bu ifadenin şâz olduğunu nakletmektedir. Buhârî'ye göre Câbir b. Abdullah rivayeti hasen, söz konusu Üsâme b. Zeyd el-Leysî'nin rivayeti şâzdır. Üsâme b. Zeyd el-Leysî bu rivayette hata etmiştir.⁷⁰ Aynî (öl. 455/1451) bu eleştirilere cevap verircesine Müslim'in Üsâme b. Zeyd el-Leysî ile ihticâc ettiğini, Buhârî'nin onun rivayetlerini istişhâd için değerlendirdiğini belirtmektedir. Ona göre Osman b. Ömer'in hadisleriyle Buhârî

⁵⁷ Zehebî, *Siyer*, thk. Şuayb el-Arnaût, 8/218.

⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 19/461-464.

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/217.

⁶⁰ İclî, *Târîhu's-sikât*, 329.

⁶¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dil*, 6/159.

⁶² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/451.

⁶³ Zehebî, *el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme, 2/11.

⁶⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud 2/76.

⁶⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud 2/76.

⁶⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud 2/76.

⁶⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme, 1/232.

⁶⁸ Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 195.

⁶⁹ Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/205.

⁷⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/16.

ve Müslim ittifakla ihticâc etmiştir. Sikanın ziyadesi de makbuldür.⁷¹ Böylece o, غَيْرٌ ifadesinin Osman b. Ömer'e ait olduğunu kabul etmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında غَيْرٌ ifadesiyle ortaya çıkan ihtilafın kaynağına sened açısından bakıldığında problemin iki râvide odaklandığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Üsâme b. Zeyd el-Leysi, diğeri Osman b. Ömer b. Fâristir. Dârekutnî bu ifadenin sadece Osman b. Ömer'e ait olduğunu belirtmektedir. Buhârî, Tirmizî, Beyhakî gibi meşhur hadisçiler ise Üsâme'nin bu rivâyette hata ettiğini söylemektedir. Beyhakî ve Hâkim'in tahrîc ettiği rivâyetlerin tariklerinde Üsâme b. Zeyd'den hadisi alan râvi Osman b. Ömer değildir. Hem bu açıdan hem de hadis münekkitlerinin Osman b. Ömer'i tezkîyeleri sebebiyle غَيْرٌ ifadesini metne onun eklemesi uzak bir ihtimal olarak durmaktadır. Bu ifadenin metne kim tarafından eklendiğine dair işaretler Üsâme b. Zeyd'i göstermektedir. Üsâme zabt kabiliyetinin zayıflığından dolayı rivâyete غَيْرٌ ifadesini eklemiş olabilir.

Hadis kaynaklarında Üsâme b. Zeyd el-Leysi'nin senedinde yer almadığı ve yukarıdaki konseptin dışında Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılındığına dair çok sayıda rivâyet mevcuttur. Bu rivâyetler ve hadis münekkitlerinin değerlendirmeleri şu şekildedir:

a. Câbir b. Abdullah'tan nakledilen rivâyette Hz. Peygamber'in önce Hz. Hamza'nın cenaze namazını kıldığı, daha sonra tüm şehitlerin teker teker Hz. Hamza'nın yanına getirildiği, onların her biriyle beraber Hz. Hamza'nın da cenaze namazının yeniden kılındığı bildirilir.⁷² Rivâyete *Müstedrek* adlı eserinde yer veren Hâkim en-Nisâbü'rî (öl. 405/1014) rivâyetin hemen akabinde senedinin sahih olduğunu ancak Buhârî ve Müslim'in rivâyeti *Sahihayn'a* almadıklarını bildirmektedir. Fakat hadis münekkitleri Hâkim gibi düşünmemektedir. Rivâyetin senedinde tek kalarak dikkat çeken isim Mufaddal b. Sadaka el-Hanefî'dir⁷³ (öl. 161/778). O, ağır cerh lafızlarıyla tenkit edilmiştir.⁷⁴ Nesâî (öl. 303/915) tarafından "metrûkü'l-hadis" olarak nitelendirilmiştir.⁷⁵ Dârekutnî (öl. 385/995) onu "leyse bi kaviyyin"⁷⁶ Zehebî zayıf⁷⁷ tanımlamalarıyla cerh etmiştir.

b. Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilen rivâyette Uhud Savaşının detayları anlatılmakta, rivâyetin son bölümünde Hz. Peygamber'in amcası Hamza'nın cenaze namazını kıldığına dikkat çekilmektedir. Anlatıldığına göre Hz. Peygamber önce Hz. Hamza'nın namazını kılmış, akabinde cenazenin yanına Ensar'dan bir şehit getirilmiş bu sefer her ikisinin cenaze namazı kılınmış, sonra o şehidin naaşı götürülmüş Hz. Hamza'nın naaşı orada kalmıştır. Sonra başka bir şehidin naaşı onun yanına getirilmiş ve ikisine cenaze namazı kılınmıştır. Böylece o gün Hz. Hamza için yetmiş kez cenaze namazı kılınmıştır.⁷⁸ Rivâyet senedindeki inkitâ sebebiyle zayıftır. Çünkü Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (öl. 104/722) Abdullah b. Mes'ûd'dan (öl. 32/652) hadis işitmemiştir. Ayrıca hadisin senedinde yer alan Atâ b. es-Sâib (öl. 136/754) genel olarak sika kabul edilmekle birlikte, zabt sıfatında noksanlık olan ve ciddi manada ihtilat yapmakla tenkit edilen bir râvidir.⁷⁹ Şuayb Arnaût, Buhârî ve *Sünen* sahibi müelliflerin onun rivâyetlerini

⁷¹ Bedrüddîn el-Aynî, *Şerhu süneni Ebî Dâvûd*, thk. Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1990), 6/67.

⁷² Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/130 (No. 2557).

⁷³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, 8/316.

⁷⁴ Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne's-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe*, thk. Muhammed b. Abdülfettâh eş-Şezâ (Kahire: er-Ravda, 1436/2015), 4/209.

⁷⁵ Ebû Abdurrahman Ahmed en-Nesâî, *ez-Zu'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahiim Zâyed (Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396/1976), 116.

⁷⁶ Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *ez-Zu'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Abdürrahim Muhammed el-Kaşkarî (Medine: el-Mecelletü'l-Câmiatü'l-İslâmî, 1403/1983), 3/138.

⁷⁷ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1382/1963), 4/517.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/418-419 (No. 4414).

⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, 6/332-334.

mütabaât için yazdıklarını belirtmektedir.⁸⁰ Kaynaklarda onun önceki rivâyetlerinin sahih, sonraki rivâyetlerinde ihtilat kaynaklı sorunlar olduğu bildirilmekle beraber Şa'bî'nin ondan yaptığı rivâyetlerin sahih olduğu vurgulanmaktadır.⁸¹ Şa'bî'nin Atâ'dan rivâyetlerinin her ne kadar sahih olduğu ve Şa'bî ile İbn Mes'ûd arasındaki inkitâin hadisin sıhhatine zarar vermeyeceği iddia edilse de⁸² bu söz konusu haberin munkatî' olduğu ve senedinde ihtilatla tenkit edilmiş bir râvi bulunduğu gerçeğini değiştirmez.

c. Şa'bî'nin (öl. 104/722) mürsel olarak Hz. Peygamber'den naklettiği rivâyette Hz. Hamza'nın cenaze namazının yetmiş kez kılındığı belirtilir. Burada da Şa'bî'den haberi nakleden Atâ b. es-Sâib'tir.⁸³ Yukarıda Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde nakledilen rivâyette Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılındığına dair bilgiler benzerdir. Rivâyet mürseldir.⁸⁴ Bu rivâyete eserinde yer veren Abdürrezzâk'ın "Şehidin cenaze namazı ve yıkanması" konu başlığı altında tahrir ettiği rivâyetler birbiriyle tamamen mütenâkızdır. Onun, Zührî'den mürsel olarak naklettiği bir haberde de Uhud günü şehitlere cenaze namazı kılınmadığı ifade edilmektedir.⁸⁵ Bu rivâyetlerin Kütüb-i sitté'de yer almaması da dikkat çekmektedir.

d. Mâlik el-Gıfârî'nin (öl. 104/722) mürsel olarak naklettiği rivâyette Uhud şehitlerinin cenaze namazının onar kişi kılındığı, dokuz kişinin götürülüp Hz. Hamza'nın onuncu kişi olarak orada kaldığı ve her on kişiyle birlikte onun cenaze namazının yeniden kılındığı bildirilmektedir.⁸⁶ *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserinin "Hz. Peygamber'in Uhud şehitlerinin cenaze namazını kıldığını iddia eden kişi" bâb başlığı altında bu konudaki rivâyetlere yer veren Beyhakî, bu rivâyetleri naklettikten sonra bu bâbdaki en sahih rivâyetin Mâlik el-Gıfârî tarikiyle nakledilen mürsel rivâyet olduğunu açıklamaktadır.⁸⁷

e. İbn Abbas'tan nakledilen ve Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılındığına dair haberlerden birinde şehitlerin cenaze namazının onar onar kılındığı ancak her on kişi için yedi tekbir alındığı belirtilmektedir.⁸⁸ Bu rivâyet de senedinde yer alan râvilerden dolayı zayıf kabul edilmiştir. Hatta senedinde yer alan Yezid b. Ebû Ziyâd zayıf olmanın yanında rivâyetleri mevzûya benzemekle eleştirilmiştir.⁸⁹

f. İbn Abbas'tan nakledilen ve Hz. Hamza için yedi tekbirle yetmiş iki kez cenaze namazının kılındığını bildiren diğer rivâyete gelince; eserinde söz konusu habere yer veren Beyhakî rivâyetin zayıf olduğunu belirtmektedir.⁹⁰ Çünkü Muhammed b. İshâk hadis münekkitleri tarafından ağır şekilde cerh edilen Hasan b. Umâre'yi rivâyetin senedinde gizlemiştir. Hasan b. Umâre mevzû hadis nakletmekle itham edilen, ağır eleştiriler yöneltmiş bir râvidir.⁹¹

g. Tabîünden Abdullah b. Hâris (öl. 84/703) tarafından mürsel olarak nakledilen rivâyette Hz. Peygamber'in Hz. Hamza'nın cenaze namazını dokuz tekbirle kıldığını nakledilir.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/419.

⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 20/86-93.

⁸² Muhammed Zâhid Kevserî, *en-Nüketü't-tarîfe fi't-tehaddüs 'an Rudûdi İbn Ebî Şeybe 'alâ Ebî Hanîfe*, thk. Hamza Muhammed Vesîm el-Bekrî (Beyrut: Dârü'l-Feth, 1436/2015), 2/643. Bk. 1 nolu dipnot.

⁸³ Ebûbekir Abdürrezzâk, *Muşannef*, thk. Habibürrahman el-Âzamî (Hindistan: Meclisü'l-İlmî, 1403/1982), 11/3/546 (No. 6653).

⁸⁴ Süleyman b. Eş'as İshak es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 307.

⁸⁵ Abdürrezzâk, *Muşannef*, 11/3/541 (No. 6635).

⁸⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/18 (No. 6803-6804); Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî Neccâr (Medine: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 1/503.

⁸⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/18 (No. 6804).

⁸⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, 7/371; Tahâvî, *Müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût 12/433; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/142; Hâkim, *Müstedrek*, 3/218; Beyhakî, *Sünen*, 4/19.

⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, 9/263.

⁹⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/19 (No. 6807).

⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, 3/28.

Rivâyete eserinde yer veren Beyhakî rivâyetin munkatı' olduğunu belirtir.⁹² Ancak babası sahâbî olan Abdullah'ın Hz. Peygamberden doğrudan yaptığı nakil mürseldir.

Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılındığını bildiren rivâyetler gerek sened gerekse metin açısından ciddi kusurlar taşımaktadır. Bu minvalde hadis münekkittleri tarafından eleştiriye maruz kalmayan bir rivâyet mevcut değildir. Rivâyetlerin senedinde ya inkıta ya müphemlik, ya da ciddi manada cerh edilmiş râviler söz konusudur. Bu rivâyetlerin metnine gelince; rivâyetlerin metinleri asla birbiriyle uzlaştırılmayacak düzeyde mütenâkız bilgiler içermektedir. Bu rivâyetlere göre; "Hz. Peygamber Uhud şehitleri içerisinde sadece Hz. Hamza'nın cenaze namazını kıldırıştır.", "Onunla birlikte onar onar tüm şehitlerin cenaze namazını kıldırıştır.", "Teker teker tüm şehitlerin cenaze namazını kıldırıştır, ancak her şehitle birlikte Hz. Hamza'nın da cenaze namazını kıldırıştır, böylece onun cenaze namazını yetmiş iki kez kıldırıştır.", "Hz. Hamza'nın cenaze namazını yetmiş kez kıldırıştır.", "Şehitlerin cenaze namazlarını yedi tekbirle, dokuz tekbirle kıldırıldığı da vakidir." Görüldüğü gibi tablo, Beyhakî'nin "Uhud şehitlerinin cenaze namazlarının kılınmasıyla ilgili tüm rivâyetler zayıftır."⁹³ yargısını destekler mahiyettedir.

3. Şehitlerin Cenaze Namazının Kılındığına Dair Diğer Rivâyetler

Şehitlerin cenaze namazının kılındığına dair rivâyetlerin en meşhuru Ukbe b. Âmir'den (öl. 58/678) nakledilen ve *Sahihayn*'da yer alan Hz. Peygamber'in bir gün Medine'nin dışına çıkarak Uhud'da şehit düşenler için gıyabi cenaze namazı kıldığını belirten rivâyettir.⁹⁴ Bu rivâyet şehitlerin cenaze namazının kılınmayacağına en güçlü delili olarak kabul edilen Câbir b. Abdullah rivâyetinin mukabili konumundadır.⁹⁵ Ancak Hz. Peygamber'in yaptığı bu uygulamanın bilinen cenaze namazı mı yoksa şehitler için yapılan bir dua mı olduğu tartışmalıdır. Zira ilgili rivâyete eserinde yer veren İbn Hibbân (öl. 354/965) rivâyetin hemen akabinde şu açıklamaları yapmaktadır: "Hz. Peygamber savaş alanında şehit olanların cenaze namazını kılmayarak, onları yıkamayıp kanlarıyla defnederek onlara özel uygulama yapmaktadır. Ukbe b. Âmir'in rivâyetine gelince; bu haber şehitlerin cenaze namazının kılınmayacağını bildiren Câbir b. Abdullah rivâyetiyle çelişmemektedir. Burada Hz. Peygamber evinden çıkmış, Uhud'a gitmiş diğer mevtalara yaptığı gibi Uhud şehitleri için de dua etmiştir. Çünkü Araplar duayı da "salât" olarak isimlendirmektedir. Onun Uhud şehitlerini ziyareti ve onlara dua etmesinden dolayı kendisinden sonra ümmetin onları ziyareti ve onlara dua etmesi, sünnet olarak kabul edilmiştir. Ona göre bu uygulamanın namaz değil de dua olduğunun delillerinden birisi de bu olaydan sonra Hz. Peygamber'in bir daha evden çıkmamasıdır. Çünkü Hz. Peygamber bu olaydan sonra evine dönmüş ve vefat etmiştir."⁹⁶ Bu olay Uhud muharebesinden sekiz yıl sonra meydana gelmiş, dünyadan ahirete irtihal edecek kişinin canlılarla ve ölülerle bir nevi vedalaşması mesabesinde addedilmiştir.⁹⁷ Hadisin sahâbî râvisi Ukbe b. Âmir de Hz. Peygamber'i minberde son kez gördüğünü ifade etmektedir.⁹⁸ Hz. Peygamber'in bu uygulamasının dua olduğunu, burada bilinen cenaze namazının kastedilmediğini İbn Hibbân ve Beyhakî dışında başka muhaddisler de iddia

⁹² Beyhakî, *es-Sünen*, 4/19 (No. 6806); Beyhakî, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr*, 5/257.

⁹³ Beyhakî, *el-Hilâfiyyât*, 4/209.

⁹⁴ Buhârî, "Cenâiz", 71; "Menâkıb" 25; "Megâzi", 29; Ebü'l-Hasan İbnü'l-Haccâc el-Müslim, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. M. Fuat Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), "Fezâil", 30; Ebü Dâvûd, "Cenâiz", 75; Nesâî, "Cenâiz", 61; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/578, 619.

⁹⁵ Ebü'l-Fadl Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-mu'lim bi fevâ'id-i Müslim*, thk. Yahya İsmail (Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1419/1998), 1/150.

⁹⁶ İbn Hibbân, *es-Şâhîh*, 7/474.

⁹⁷ Beyhakî, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr*, 5/258.

⁹⁸ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/21.

etmiştir. Nevevî (öl. 676/1277) de onlardan biridir.⁹⁹ Hatta şehitlerin cenaze namazı kılınmadığına dair oluşan icmâ ve Ebû Hanîfe'nin "Mevtanın ölümünden üç gün sonra onun kabrinde cenaze namazı kılınmaz." görüşü de bu olayın cenaze namazı değil, dua olarak anlaşılması gerektiğinin delili olarak öne sürülmüştür.¹⁰⁰ Muhammed Enver Şâh el-Keşmîrî (öl. 1933), Nevevî'ye katıldığını ifade ederek bu görüşün niçin daha isabetli olduğunu şöyle izah etmektedir: "Bu konudaki rivâyetleri incelediğimde bu olayın Hz. Peygamber'in vefat ettiği sene Mescid-i Nebevî'de vaki olduğu görülmektedir. Buhârî rivâyetindeki "minbere çıktı" ibaresi buna işaret etmektedir. Zira bu hâdise Uhud'da meydana gelmemiştir. Uhud'da herhangi bir minberin varlığı söz konusu değildir. Hz. Peygamber vefat etmeden önce faziletleriyle temayüz etmiş Uhud şehitlerine dua etmeyi arzu etmiştir."¹⁰¹

Bu rivâyetle kastedilenin dua olamayacağını Uhud şehitleri için kılınan sarîh bir cenaze namazı olduğunu kabul edenler de az değildir. Bu görüşü savunanların en güçlü delili rivâyette geçen "صَلَاتُهُ عَلَى الْمَيِّتِ" ibaresidir. Zeylaî (öl. 762/1360) bu ifadenin İbn Hibbân ve Beyhaki gibi "salât" kelimesini dua olarak anlayanların görüşünü geçersiz kıldığını belirtmektedir.¹⁰² Aynî de (öl. 855/1451) mezhebinin görüşlerine muhalefet etmemek adına buradaki "salât" kelimesini dua olarak yorumlamayı lafzın içerdiği manadan uzaklaşmak ve insafsızlık olarak görmektedir.¹⁰³ İbn Ebû Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye itirazlarını değerlendiren Zâhid el-Kevserî rivâyetteki "salât" kelimesinin dua olarak anlaşılmasını zayıf bir te'vil olarak nitelendirmektedir.¹⁰⁴

Netice itibarıyla rivâyetten ve rivâyete dair serdedilen görüşlerden anlaşıldığına göre bu hadis makalede tartışılan savaş alanında şehit olanların cenaze namazının kılınması konusu ile ilgili değildir. Çünkü namaz kılınma hadisesi Uhud Savaşından sekiz yıl sonra cereyan etmiş, Hz. Peygamber'in insanlara son kez görüldüğü bir olay olarak kaynaklara geçmiştir. Konu açısından buradaki "salât" kelimesinin dua olarak anlaşılıp anlaşılmayacağı tâli bir meseledir. Ancak dördüncü ve beşinci asrın önemli hadisçilerinden İbn Hibbân ve Beyhakî gibi hadisçilerin bu rivâyete eserlerinde yer verdikten sonra "salât" kelimesinin dua anlamında kullanıldığını söylemeleri ehemmiyetlidir. Bu vurgu söz konusu rivâyete eserlerinde yer veren müelliflerin dahi bu hadiseyi savaş meydanında şehit düşenler için kılınan bir cenaze namazı olarak telakki etmediklerini göstermektedir.

Şehitlerin cenaze namazının kılındığına dair rivâyetlerden birisi de Şeddâd b. el-Hâdî'den (öl. 82/701) nakledilmiştir. Rivâyete göre bedevilerden bir adam Hz. Peygamber'e geldi, ona iman etti ve ona tâbi oldu. Sonra bir gazveye katıldı. Hz. Peygamber pek çok ganimet elde etti. Ona da payı verildi. Adam o payı alıp, Hz. Peygamber'in huzuruna geldi. "Ben buna karşılık sana uymadım, şuraya (boğazıma) bir ok isabet etsin de şehit olayım diye uydum." dedi. Kısa bir süre geçtikten sonra tekrar düşmanla savaş başladı. O adama işaret ettiği yerden ok isabet etti ve şehit oldu. Hz. Peygamber onu kendi cübbesi ile kefenledi, namazını kıldırdı. Namazını kıldırırken açıktan söylediği duyulan sözler arasında şu duası da vardı: "Allah'ım! Bu senin kulundur, senin yolunda muhacir olarak çıktı, şehit olarak öldürüldü ve ben de buna şahidim."¹⁰⁵ Rivâyet, Kütüb-i sitte içerisinde sadece Nesâî'nin

⁹⁹ Ebû Zekerriyya Yahya en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu şaḥîḥ-i Müslim ibni Ḥaccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972), 15/58.

¹⁰⁰ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdû's-sârî li şerhi şaḥîḥi'l-Buḥârî* (Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ, 1323/1905), 2/440.

¹⁰¹ Muhammed Enver Şâh el-Keşmîrî, *Feyzü'l-bârî 'alâ şaḥîḥi'l-Buḥârî*, thk. Muhammed Bedr (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 3/58.

¹⁰² Abdullah b. Yûsuf Zeylaî, *Naşbü'r-râye li eḥâdîsi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1407/1987), 2/308.

¹⁰³ Bedrüddîn el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî şerhu şaḥîḥi'l-Buḥârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts), 8/156.

¹⁰⁴ Kevserî, *Nüket*, thk. Hamza Muhammed Vesim el-Bekrî, 2/641.

¹⁰⁵ Nesâî, "Cenâiz", 61.

*Sünen'*inde geçmektedir ve mürseldir. Çünkü Şeddâd tabîndendir.¹⁰⁶ Nâsırüddin el-Elbânî de (öl. 1999) rivâyetin sonunda sahih hükmü vermiştir. Beyhakî, bu rivâyette şehit olan kişinin savaş esnasında sağ olup, daha sonra şehâdete erdiğini muhtemel görmektedir.¹⁰⁷ Tıpkı Hz. Ömer'in şehâdeti gibi. Zira Hz. Ömer'in oğlu Abdullah (öl. 73/693) babasının şehit olduğunu ancak onun yıkanıp, kefenlenerek namazının kılındığını bildirmektedir. Abdullah b. Ömer'in bu sözünü yorumlayan İmam Mâlik harp sahasında yaralandıktan sonra cephe gerisine götürülen ve bir müddet yaşayanların yıkanıp, namazlarının kılınacağını Hz. Ömer'e de bu uygulamanın tatbik edildiğini söylemektedir. Diğer taraftan o, Allah yolunda şehit olanların yıkanmayacağını, namazlarının kılınmayacağını ve elbiseleriyle defnedileceğini belirtmektedir.¹⁰⁸

Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılındığına dair haberlerin dışında şehitlerin cenaze namazlarının kılınmasına delil olarak zikredilen rivâyetler bunlardır. Bunlardan Ukbe b. Âmir'in rivâyetindeki namaz hâdisesi hicretin sekizinci senesinde vaki olmuştur. Dolayısıyla harp sahasında şehit olanlara uygulanacak özel muamelelerin dışında değerlendirilmesi gereken bir haberdir. Ayrıca olayın sekiz yıl sonra Hz. Peygamber'in insanların içine son kez çıkması suretiyle Mescid-i Nebevî ya da Uhud'da cereyan etmesi, O'nun Uhud şehitlerine duyduğu derin vefa duygusu sebebiyle onlarla vedalaşma kabilinden değerlendirilmiş ve genellikle dua olarak yorumlanmıştır. Mescitte ya da Uhud şehitliğinde birçok kişinin içerisinde cereyan eden bir hadisenin tartışılması da ilginçtir. Bu sarîh namaz uygulaması olsaydı mutlaka detayları belli olur, rivâyetlerde zikredilirdi. Oysa böyle bir anlatım söz konusu değildir. Daha sonraki süreçte rivâyetin dua ya da cenaze namazı olarak anlaşılması genellikle mezhepsel bakış açısının etkisinde kalmıştır. Şehitlerin cenaze namazının kılınmasını savunan Hanefî mezhebine mensup muhaddisler rivâyette bir ifadeden bunun kesinlikle cenaze namazı; şehitlerin cenaze namazının kılınmaması gerektiğini savunan mezheplerin mensubu hadisçiler ise bu rivâyetin dua olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Şeddâd b. el-Hâdî rivâyeti savaş alanında şehit olanların cenaze namazlarının kılınabileceğine işaret eden en isabetli delil olarak görülebilir. Ancak rivâyeti sadece Nesâî'nin tahrir etmesi, rivâyetin mürsel olması, İbn Ebû Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye itirazlarına reddiye yazan ve Ebû Hanîfe'nin görüşlerini destekleyen Zahid el-Kevserî'nin *Nüket* adlı eserinde şehitlerin cenaze namazının kılınmasını savunurken çok zayıf rivâyetleri bile delil getirip bu rivâyete yer vermemesi¹⁰⁹ rivâyetle ilgili şüphe ve soruları akla getirmektedir.

4. Rivâyetlerin Yorumlanması

Şehitlerin cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı hususu savaş meydanında şehit olanlarla ilgilidir. Savaş alanında şehit olmayıp başka bir yere intikal ettirilen ve orada vefat edenler ile belirli bir süre yaşayıp daha sonra vefat edenler bu kapsamda değildir. Onlarla ilgili hükümler de tartışmalıdır, lakin bu çalışmanın konusu değildir. Şehitlerin cenaze namazının kılınıp kılınmamasına dair Ebû Hanîfe ve İbn Ebû Şeybe arasındaki ihtilaf iki tarafın görüşlerini destekleyen rivâyetlerin varlığından dolayı köklü bir geçmişe ve uzlaşmaz bir statüye sahiptir. Tirmizî'nin belirttiğine göre Medineli alimler, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel şehitlerin cenaze namazlarının kılınmayacağını; buna karşılık Kûfeli

¹⁰⁶ Zeylaî, *Naşbü'r-râye*, 2/313.

¹⁰⁷ Muhammed Abdurrahman el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi bi şerhi câmi'i't-Tirmizî* (B.y: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 4/111; Beyhakî, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âşâr*, 5/258.

¹⁰⁸ Malik b. Enes b. Mâlik, *el-Muvattâ* (Abu Dabi: Müessetü Zâyed b. Sultan, 2004), "Cihâd", 16 (No. 1683-1685).

¹⁰⁹ Kevserî, *Nüket*, thk. Hamza Muhammed Vesim el-Bekrî, 2/641-644.

âlimler, Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778) ve İshâk b. Râhûye (öl. 238/853) şehitlerin cenaze namazının kılınacağını savunmaktadır.¹¹⁰

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (öl./189/804) hocası Ebû Hanîfe'den savaş meydanında şehit olanların ayakkabı ve başlarındaki takke vb. kıyafetlerin çıkarılacağını, üzerindeki elbiselerle kefenleneceğini, silah, deri gibi kefene göre nispeten değerli olan eşyaların alınacağını, şehitlerin yıkanmayacağını ancak cenaze namazının kılınacağını nakletmektedir.¹¹¹ Ebû Hanîfe'nin beslendiği ilim havzasının temel yapı taşlarının Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs ve Şa'bî gibi isimlerden oluşması onun bu görüşü benimsemesinde muhtemelen etkilidir.¹¹² Çünkü Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılındığına dair rivâyetler bu isimler kanalıyla ona ulaşmıştır. Onun bu görüşü benimsemesinde bir şeyin varlığı ile yokluğunu ortaya koyan delillerin çatışması halinde, varlığını ifade eden delillerin tercih edilmesi usulü etkin olmuştur.¹¹³

İmam Muhammed'in meşhur talebesi Şâfiî ise, savaş meydanında müşrikler tarafından şehit edilen Müslümanların cenazelerinin yıkanmayacağını, cenaze namazlarının kılınmayacağını ve onların kanlı elbiseleriyle defnedileceklerini savunmaktadır. O, şehitlerin cenaze namazının kılınacağına dair rivâyetleri tenkit ederek, bu rivâyetlerin kendi içerisinde birçok çelişkiyi barındırdığını söylemektedir. O, bu rivâyetleri Uhud savaşındaki reel durumla karşılaştırarak akli izahlarla çürütmekte ve bu kadar çelişkili rivâyeti nakledenlerin kendilerinden utanması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre bu rivâyetlerin, şehitlerin cenaze namazının kılınmadığına dair tevatür derecesine ulaşmış rivâyetlerle mukayese edilemeyeceği apaçık ortadadır.¹¹⁴

Önceleri Şâfiî mezhebine mensup iken yirmili yaşlarda Hanefî olan Tahâvî'ye (öl. 321/933) göre Hz. Peygamber, Uhud'da sadece Hz. Hamza'nın cenaze namazını kılabilmiştir. Bunun sebebi de başının yarılması, dişinin kırılması ve o günün ağır atmosferidir. Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılınması onun sahâbe içerisindeki ve Hz. Peygamber'in yanındaki konumuyla alakalıdır.¹¹⁵ Tahâvî, Uhud şehitlerinin cenaze namazlarının vefatlarından sekiz yıl sonra kılınması konusunda dikkat çekici yorumlar yapmaktadır. Ona göre bu namaz üç şekilde anlaşılabilir. Birincisi; şehitlerin cenaze namazının kılınmaması sünnettir, sonra bu uygulama ile mevcut hüküm nesh edildi. İkincisi; böyle bir namazın farz veya sünnet olmadığı için nafîle olması muhtemeldir. Üçüncüsü; şehitler için cenaze namazının kılınması defin esnasında sünnet olmayıp, aradan uzun zaman geçtikten sonra sünnettir. Hz. Peygamber'in uygulaması mutlaka bu üç durumdan birine tekabül etmektedir.¹¹⁶

İlk hadis şarihlerinden biri olan Hattâbî'ye (öl. 388/998) göre Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmamasını Hz. Peygamber'in o günkü yoğun meşguliyetiyle ilişkilendirmek doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber o gün tüm şehitlerin defin işlemlerini gerçekleştirmiş ve toprak üzerinde hiçbir şehidi bırakmamıştır. Rivâyetlerin kahir ekseriyetine göre O,

¹¹⁰ Tirmizî, "Cenâiz", 46.

¹¹¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afkânî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/253.

¹¹² İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 20.

¹¹³ Kevserî, *Nüket*, thk. Hamza Muhammed Vesim el-Bekrî, 2/643.

¹¹⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1410/1990), 1/305; Mecdüddîn Ebû's-Seâdât İbn Esîr, *eş-Şâfiî fi şerhi müsnedi's-Şâfiî*, thk. Ahmed b. Süleyman (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005), 2/415.

¹¹⁵ Tahâvî, *Müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût 12/438.

¹¹⁶ Tahâvî, *Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî Neccâr, 1/504.

şehitlerin cenaze namazını kılmamıştır. Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılındığına dair nakledilen rivayetler onun faziletinden dolayı dua olarak anlaşılmalıdır.¹¹⁷

Buhârî'nin *Sahîh*'inin en erken şerhlerinden birisini telif eden Endülüslü İbn Battâl (öl. 449/1057), âlimlerin bu konuda ihtilaf ettiklerini belirttikten sonra İmâm Mâlik'in şu sözünü nakletmektedir. "Ben sünnet ve ilim ehlinde şehitlerin yıkanmayacağını, cenaze namazlarının kılınmayacağını, elbiseleriyle defnedileceklerini işittim." Ona göre Atâ b. Ebû Rebâh (öl. 114/732), İbrahim en-Nehâî (öl. 96/714), Şafîî ve Ahmed b. Hanbel bu görüştedir. Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Evzâî (öl. 157/774), Mekhûl (öl. 112/730), İkrime (öl. 105/723) ise şehitlerin yıkanmayacağını ancak cenaze namazlarının kılınacağını savunmaktadır. Saîd b. Müseyyeb (öl. 94/713) ve Hasan el-Basrî (öl. 110/728) ise şehitlerin yıkanarak cenaze namazlarının kılınacağını söylemektedir. İbn Battâl, Uhud'da yetmiş şehit olduğunu bunların cenaze namazının kılınmasının gizli kalamayacağını ifade eden görüşler nakletmekte, şehitlerin yıkanmaması ve cenaze namazlarının da kılınmaması gerektiğini belirtmektedir. O, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da şehitlerin diri olduğunu beyan etmesi üzerinden hareket ederek, onlar için cenaze namazı kılınmasının yersizliğini ifade etmektedir. Ukbe b. Âmir rivâyetindeki "salât" kelimesini dua olarak yorumlamakta ve şehitlerin cenaze namazının kılındığına dair rivayetlerin tutarsızlığına dikkat çekmektedir.¹¹⁸ Endülüs'ün zahiri âlimi İbn Hazm (öl. 456/1064) ise rivayetlerin tümünü kabul eden bir perspektifle konuya yaklaşmakta, bir görüşü destekleyen rivayetlerin tercih edilip diğerlerinin terk edilmesinin caiz olmadığını savunmaktadır. Ona göre her iki görüşü destekleyen rivayetler gerçektir ve uygulanabilir. Bu iki grup rivâyet arasında nesih de söz konusu değildir. Çünkü her grup iki rivâyetin farklı durumlarda birlikte uygulanması mümkündür.¹¹⁹ İbn Hazm'ın hadis hocası İbn Abdülber'e (öl. 463/1071) göre Müslümanın cenazesinin yıkanması, cenaze namazının kılınması, kefenlenerek defnedilmesi genel uygulamadır. Savaş meydanında kâfirler tarafından şehit edilenlere gelince; onların bir şey yiyip içmeden, başka bir yere intikal etmeden vefat ettikleri takdirde yıkanmayacağı ve namazlarının kılınmayacağı konusunda âlimler ittifak etmiştir. Bu genel kabule muhalefet eden küçük bir grup mevcuttur.¹²⁰

İbn Hacer'e (öl. 852/1448) göre Buhârî'nin "Şehitlerin cenaze namazı" konu başlığı altında biri şehitler için cenaze namazının kılınmadığı, diğeri şehitlerin vefatından sekiz yıl sonra cenaze namazlarının kılındığı iki rivâyete yer vermesi; şehitler için cenaze namazının kılınmasının meşruiyetinin kabre defnedilmeden önce değil de sonra olduğunu göstermektedir.¹²¹ Şehidin cenaze namazının kılınmayacağına dair Şafîî'nin görüşlerini genişçe anlatan İbn Hacer, onun şehitlerin cenaze namazının kılınmadığına dair haberlerin mütevâtir seviyesinde olduğuna dair görüşüne vurgu yapmaktadır. Öte yandan Hz. Hamza'nın cenaze namazının kılındığına dair rivayetlerin sahih olmadığını iddia etmekte, Ukbe b. Âmir rivâyetindeki "salât" kelimesinin dua olarak anlaşılacağını belirtmektedir.¹²² O, bazı Hanefîlerin "Bir konuda varlıkla (ispat) yokluk (nefy) çatıştığında varlık öncelenir." görüşünü de kabul etmemektedir. Ona göre böyle bir konuda varlığı rivâyet edenler zayıf,

¹¹⁷ Ebû Süleyman Muhammed Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen* (Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 1/305.

¹¹⁸ Ebû'l-Hasan İbn Battâl, *Şerhu şahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 3/330-333.

¹¹⁹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm, *Muḥallâ* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts), 3/337.

¹²⁰ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, thk. Salim Muhammed Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2000), 5/121.

¹²¹ Buhârî'nin bu bâb başlığı altında önce Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmadığına dair Câbir b. Abdullah rivâyetine yer vermesi, akabinde şehitlerin vefatından sekiz yıl sonra onların cenaze namazlarının kılındığına dair Ukbe b. Âmir rivâyetine yer vermesi bu şekilde yorumlanmıştır.

¹²² Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu şahîhi Buhârî*, thk. M. Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1379/1959), 3/209-2011.

yokluğu rivâyet eden râviler de sika ise yokluk varlığa tercih edilir.¹²³ Böylece İbn Hacer şehitler için cenaze namazının kılınmadığını bildiren rivâyetlerin (nefy) sahih olduğunu, onlar için cenaze namazı kılındığını bildiren rivâyetlerin (ispat) zayıf olduğunu ve sahih ile zayıfın tearuzunda sahihin tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

İbn Hacer'in muâsırı Hanefî şârih Aynî (öl. 955/1451), Buhârî'nin *Sahîh*'indeki "Şehitlerin cenaze namazı" konu başlığı ve altındaki iki rivâyeti şöyle yorumlamaktadır: "Bu konu şehitler için cenaze namazı kılınmasının hükmünü açıklamak içindir. Ancak Buhârî burada hükmü açıklamamış, şehitlerin cenaze namazının kılınmadığına ve kılındığına dair âlimler arasındaki ihtilafa kaynaklık eden iki rivâyete yer vermiştir."¹²⁴ Aynî, Hanefîlerin şehitlerin cenaze namazının kılınması gerektiğine dair görüşünü naklî ve aklî on başlık altında temellendirmektedir:

1. Ukbe b. Âmir rivâyeti şehitler için namaz kılınacağını, Câbir b. Abdullah rivâyeti şehitler için cenaze namazı kılınmayacağını göstermektedir. Böylesi durumlarda bir şeyin varlığını ortaya koyanı tercih etmek evladır.
2. Câbir b. Abdullah Uhud'da şehit olan babası ve amcasının cenazelerinin Medine'ye taşınması için tedbir almak maksadıyla Medine'ye gelmişti. O esnada Uhud şehitlerinin buldukları yerde defnedileceği bilgisi kendisine ulaştı ve koşup Uhud'a gitti. Bu durum namaz esnasında onun orada bulunmadığını göstermektedir.
3. Şehitlerin cenaze namazının kılınması konusunda Hanefîlerin dayandıkları rivâyetler Şafiîlerinkinden çok daha fazladır.
4. Ölülerin cenaze namazının kılınması asıldır ve farzı kifayedir. Aykırı bir uygulama ile ortadan kalkmaz.
5. Şehitler için cenaze namazı kılmak gayri meşru olsaydı Hz. Peygamber bunu mutlaka beyan ederdi.
6. Şehitlerin cenaze namazını Hz. Peygamber değil ama başkaları kılmıştır.
7. Hz. Peygamber o gün hem kendi yaralanması hasebiyle hem de amcasına ve diğer şehitlere duyduğu derin üzüntüden dolayı cenaze namazlarını kılmamış, onların namazlarını ileriki bir zamanda kılmıştır.
8. Hz. Peygamber diğer şehitlerin de cenaze namazını kılmıştır.
9. Ukbe b. Âmir rivâyetindeki "salat" kelimesinin "Salâtühü ale'l-meyyit" ifadesinden dolayı dua olarak anlaşılması uygun değildir.
10. Hanefîlerin dindeki metodu ihtiyatı tercih etmektir.¹²⁵ Aynî'nin tam aksi görüş bildiren Kastallâni'ye (öl. 923/1517) göre, şehidin cünüp olsa dahi yıkanması ve cenaze namazının kılınması haramdır. Buradaki hikmet şehitlerin kanlarıyla defnedilmeleri ve şehadetin eserinin onlarda baki kalmasıdır. Şehitlerin cenaze namazının kılındığına dair rivâyetlerde namazdan kastedilen onlara dua etmektir.¹²⁶

Hanefî mezhebine aşırı bağlılığı ile bilinen Ali el-Kârî'ye (öl. 1014/1605) göre şehitlerin cenaze namazının kılınmaması, ilgili rivâyetlerle çelişmektedir. Namazın kılınması ihtiyaten daha uygundur. Ayrıca buradaki namaz kelimesinin dua olarak yorumlanması da mümkün değildir.¹²⁷ Zürcânî (öl. 1122/1710) ise Ali el-Kârî'nin tam tersi bir düşünceye sahiptir. Ona göre şehitler için namaz kılmaktan anlaşılan tamamen duadır. "Salat" kelimesini dua olarak yorumlamak, bu konuda birbirine müteâriz olan delillerin arasını cem etme imkânı da

¹²³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. M. Fuad Abdülbâkî, 1/376.

¹²⁴ Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, 8/152.

¹²⁵ Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, 8/152-156.

¹²⁶ Kastallâni, *İrşâdü's-sâri*, 6/309.

¹²⁷ Sultan b. Muhammed Ali el-Kârî, *Mirâkâtü'l-mefâtiḥ şerḥu mişkâti'l-meşâbih* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1422/2002), 3/1203.

sunmaktadır.¹²⁸ Ehl-i hadis hareketinin son dönemdeki önemli temsilcilerinden olan Mübârekpûrî (öl. 1353/1935) şehitlerin cenaze namazının kılınıp kılınmayacağına dair tüm rivayetleri inceleyip bunların kritiğini yaptıktan sonra kendince orta bir yol bularak şöyle bir hükme ulaşır: "Şehitler için cenaze namazı kılmak vacip değildir. Onlar için cenaze namazının kılınması da, terk edilmesi de caizdir."¹²⁹

Netice olarak harp meydanında savaşırken orada şehit olanların cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı konusu hadisçiler tarafından Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi mezhep imamlarından nakledilen görüşlerin yörüngesinde değerlendirilmiştir. Klasik dönemden günümüze kadar hadisçilerin bu konuya yaklaşımları tetkik edildiğinde onların bağlı oldukları mezhebin etkisinden kurtulamadıkları ve bu doğrultuda rivayetleri yorumladıkları müşâhede edilmektedir. Mezhebe bağlılık ya da mezhep görüşünü savunmak adına hadis yorumcularında ciddi bir gayret görülmektedir. Şehitlerin cenaze namazının kılındığına dair metin açısından birbirleriyle çelişkili, sened açısından da sorunlu olan birçok rivâyeti görmezden gelerek konu yorumlanabilmiştir. Şehitlerin cenaze namazının kılınmasına dair rivayetlerin çokluğu, bu rivayetlerin sıhhati dikkate alınmaksızın şöhretli bir şârih tarafından delillerinin güçlü olduğu şeklinde aktarılabilmiştir. Her iki görüşe medar olan rivayetlerden birini diğerine tercih etmeden birlikte yorumlamaya çalışan âlimler de yok değildir. Ancak bu tutum da onların kendi mezhebî yaklaşımlarının gereğidir.

Sonuç

İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef* adlı eserinde Ebû Hanîfe'nin Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınması konusunda Hz. Peygamber'den nakledilen haberlere muhalif davrandığı iddiası sübjektif bir değerlendirmedir. İbn Ebû Şeybe'nin bu konuda ileri sürdüğü deliller tek taraflı olup, iddiasını ispat edebilmek için yeterince ikna edici değildir. İbn Ebû Şeybe, Ebû Hanîfe'yi sünnete uymamakla itham ederken, şehitlerin cenaze namazının kılındığına dair rivayetleri ya görmemiş ya da göz ardı etmiş olmalıdır. Ancak bu rivayetlerin bazılarında eserinin "Cenâiz" bölümünde yer vermesi bu rivayetlerden habersiz olduğu düşüncesini ortadan kaldırmaktadır. O halde onun Ebû Hanîfe'nin sünnete muhalefet ettiğine dair söylemi, Ebû Hanîfe'yi sünnete muhalif göstermek maksadıyla dillendirilmiş olmalıdır. Zira İbn Ebû Şeybe mihne olayının hemen akabinde siyasî otoritenin halkın dinî düşüncesini tahkim etmek amacıyla görevlendirdiği ehl-i hadis âlimlerdendir. Mihne sürecinde ehl-i hadise yapılan zulümlerde itikadî olarak Mu'tezili ancak ameli konularda Hanefî olan âlimlerin etkisi göz önünde bulundurulduğunda, Ebû Hanîfe'nin itibarının sarsılması ve toplumun ehl-i hadis anlayışına yönlendirilmesi amaçlanmış olabilir.

Hadis kaynaklarında hem Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmadığına hem de kılındığına dair çok sayıda rivâyet mevcuttur. Âlimler arasında farklı rivâyetlerden kaynaklanan kadim ve köklü bir görüş ayrılığı söz konusudur. Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. İbn Hanbel gibi âlim ve muhaddisler düşmanla savaşırken harp meydanında şehit olanların cenaze namazının kılınmaması gerektiğini savunmaktadır. Buna mukabil Saîd b. Müseyyeb, Hasan el-Basrî, Ebû Hanîfe ve daha pek çok meşhur âlim ve hadisçiye göre bu durumdaki şehitlerin cenaze namazı kılınmalıdır.

İbn Ebû Şeybe'nin Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmadığına dair delil olarak kullandığı rivâyetlerden Câbir b. Abdullah rivâyeti Buhârî'nin *es-Sahîh*'i dâhil temel hadis kaynaklarının birçoğunda yer almış, hadis münekkitleri tarafından tenkit edilmemiş muttasıl,

¹²⁸ Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, *Şerhu'l-Muvaţţâ*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd (Medine: Mektebetü's-Sekâfi, 1424/2003), 3/60.

¹²⁹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-aḥvezi*, 4/111.

merfû', sahih bir rivâyettir. Ancak Enes b. Mâlik rivâyeti, Buhârî başta olmak üzere hadis otoriteleri tarafından tenkit edilmiştir. Rivâyetin tüm tariklerinde yer alan Üsâme b. Zeyd el-Leysi, ricâl âlimleri tarafından metrûk lafzı da dâhil olmak üzere ağır lafızlarla cerh edilmiştir. Uhud'da Hz. Hamza başta olmak üzere şehitlerin cenaze namazının kılındığını belirten rivâyetlere gelince; bu rivâyetlerin tamamı tenkide uğramıştır. Hadis otoriteleri bu rivâyetlerin tamamının zayıf olduğunu belirtmektedir. Söz konusu rivâyetler arasında metin açısından birbirleriyle uzlaştırılamayacak derecede teâruz söz konusudur. Bu rivâyetler şu uzlaştırılamaz bilgileri içermektedir: "Uhud'da sadece Hz. Hamza'nın cenaze namazı kılınmıştır.", "Hz. Hamza'nın cenaze namazı yetmiş kez kılınmıştır.", "Hz. Hamza'nın cenaze namazı yedi ve dokuz tekbirle kılınmıştır.", "Uhud şehitlerinin cenaze namazı onar onar kılınmıştır." Uhud'da çok sayıda sahâbinin gözünün önünde cereyan etmesi gereken bir olayla ilgili birbirinden bu kadar farklı anlatıların olması da rivâyetlerin sıhhatine dair tenkitleri doğrulamaktadır.

Hz. Hamza ve Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınması ile ilgili rivâyetler hadisçiler tarafından zayıf kabul edilmekle birlikte Hanefilerin ve diğer büyük âlimlerin niçin bu rivâyetleri hükme medar kabul ettikleri sorgulanması gereken bir husustur. Ebû Hanîfe'nin ilim kaynağı Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs, Şa'bî gibi önde gelen sahâbe ve tabiîn tarafından oluşturulan Kûfe merkezli ilim havzasıdır. Şehitlerin cenaze namazının kılınması ile ilgili haberlerin sahâbî râvilerinin İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs olması, mürsel rivâyetlerin Şa'bî'ye dayanması Kûfeli âlimlerin Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılındığı fikrini benimsemelerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla ihtilaflı bir meselede Uhud'da şehitlerin cenaze namazının kılındığına dair kendisine ulaşan çok sayıda rivâyet bulunan Ebû Hanîfe'nin bu rivâyetler doğrultusunda verdiği bir hükümden dolayı Hz. Peygamber'den nakledilen haberlere muhalefet ettiği söylenemez. Hem Ebû Hanîfe, bu görüşünde yalnız da değildir. İslâm ilim tarihinin meşhur pek çok siması onunla aynı fikirdedir. Bunlardan bir kısmı da Ebû Hanîfe'nin talebeleri ve takipçileri değil ondan önce yaşamış karizmatik âlimlerdir.

Hz. Hamza ve Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılındığına dair en sağlam rivâyet Ukbe b. Âmir'den nakledilmiştir. Rivâyette bahsedilen namaz hadisesi Hz. Peygamber'in vefatından hemen önce, Uhud savaşının üzerinden sekiz yıl geçtikten sonra cereyan etmiştir. Hadisçilerin çoğu, buradaki "salât" kelimesini dua olarak anlamış ve Hz. Peygamber'in vefat etmeden önce Uhud şehitleri için dua ettiğini ifade etmiştir.

Konu çerçevesinde erken dönemden itibaren görüş bildirenlerin Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel gibi mezhep sahibi âlimlerden oluşması, sonraki süreçte konu etrafında gelişen düşünce ve serdedilen yorumları etkilemiştir. Bu bağlamda ilgili rivâyetlerin hadisçiler tarafından yorumlanma şeklinde en etkin faktör ve temel motivasyon mezhebî bağlılıktır. Kendi mezhep görüşünü savunmak adına zayıf olduğu aşikâr rivâyetlerin delil olarak sunulduğu, temelsiz çıkarımlar yapıldığı görülmektedir.

Kaynakça | References

- Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed. *el-Müntehâb min müsnedi Abd b. Humeyd*. thk. Subhî el-Bedrî. 1 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1408/1988.
- Abdürrezzâk, Ebûbekir. *Muşannef*. thk. Habibürrahman el-Âzamî. Hindistan: Meclisü'l-ilmî, 1403/1982.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaud, Adil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Ali el-Kârî, Sultan b. Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu mişkâti'l-meşâbih*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1422/2002.
- Aynî, Bedrüddîn. *Şerhu süneni Ebî Dâvûd*. thk. Ebü'l-Münzir Hâlid b. İbrahim. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1990.
- Aynî, Bedrüddîn. *'Umdetü'l-kârî şerhu şahîhi'l-Buḥârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed. *el-Hilâfiyyât beyn'e's-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe*. thk. Muhammed b. Abdülfettâh eş-Şezâ. 8 Cilt. Kahire: er-Ravda, 1436/2015.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. M. Abdülkadir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 3. Basım, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed. *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr*. thk. Emin Kal'acî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru kuteybe, 1991.
- Bezzâr, Ebûbekir Ahmed. *Müsned*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 2009.
- Buḥârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Zühyr b. Nâsır. B.y: Dâru tavki'n-necât, 1422/2001.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer. *ez-Zu'afâ ve'l-metrûkîn*. thk. Abdürrahim Muhammed el-Kaşkarî. 4 Cilt. Medine: el-Mecelletü'l-Câmiatü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnoût. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as İshâk es-Sicistânî. *el-Merâsîl*. thk. Şuayb el-Arnoût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as İshâk es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnoût, Muhammed Kâmil Karabelâ. Beyrut: Dârü'r-risâle, 1430/2009.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali. *Müsned*. Dimeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, 1984.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-şahîhayn*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Muhammed. *Me'âlimü's-sünen*. 4 Cilt. Haleb: Matbaatü'l-ilmîyye, 1351/1932.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah. *el-İstizkâr*. thk. Salim Muhammed Ata. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1421/2000.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah. *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmîyye, 1418/1997.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasan. *Şerhu şahîhi'l-Buḥârî*. thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2. Basım, 1423/2003.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Cerhu ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *Kitâbü'l-muşannef fi'l-eḥâdisi ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409/1989.
- İbn Esîr, Mecdüddîn Ebü's-Seâdât. *eş-Şâfi'î fi şerhi müsnedi's-Şâfi'î*. thk. Ahmed b. Süleyman. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu şahîhi Buḥârî*. thk. M. Fuad Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-marife, 1379/1959.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar*. thk. Nureddin Itr. Dimeşk: Matbaatü'sabah, 2000.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. *Muḥallâ*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed. *el-İḥsân fi takrîbi şahîh-i İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988.
- İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed. *es-Sikât*. 9 Cilt. Haydarâbad: Dâiretü'l-Mearif, 1373/1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed. *Sünen*. thk. M. Fuad Abdülbâkî. B.y: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 8. Basım, 1410/1990.
- İbn Salâh, Osman b. Abdurrahman. *Muḳaddimetü İbni Şalâh*. thk. Nureddin Itr. Suriye: Dârü'l-fikr, 1986.
- İclî, Ebü'l-Hasan Abdullah. *Târîhu's-sikât*. Mekke: Dârü'l-Bâz, 1405/1985.
- Jiaerfu, Atawuxi. *İbn Ebî Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye İtirazları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fadl. *İkmâlü'l-mu'lim bi fevâ'id-i Müslim*. thk. Yahya İsmail. 8 Cilt. Mısır: Dârü'l-vefâ, 1419/1998.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî li şerhi şahîhi'l-Buḥârî*. 10 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-kübrâ, 1323/1905.
- Keşmirî, Muhammed Enver Şâh. *Feyzü'l-bârî 'alâ şahîhi'l-Buḥârî*. thk. Muhammed Bedr. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1426/2005.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. *en-Nüketü't-ṭarîfe fi't-teḥaddüs 'an Rudûdi İbn Ebî Şeybe 'alâ Ebî Hanîfe*. thk. Hamza Muhammed Vesîm el-Bekrî. 2 Cilt. Ürdün: Dârü'l-feth, 1436/2015.
- Koçinkağ, Mansur. "Erken Dönem Fıkıh Düşüncesinde Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Ayrımı". *Çanakkale Onsekiz Mart Ünivaersitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2017), 53-78.
- Mâlik, Malik b. Enes. *el-Muvattâ*. 8 Cilt. Abudabi: Müessesetü Zâyed b. Sultan, 2004.
- Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Mübârekpûrî, Muhammed Abdurrahman. *Tuḥfetü'l-aḥvezî bi şerhi câmi'i't-Tirmizî*. B.y: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hasan İbnü'l-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. M. Fuat Abdülbâkî. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. *eż-Zu'afâ ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmud İbrahiim Zâyed. 1 Cilt. Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396/1976.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. *Sünen (el-Müctebâ)*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Haleb: Mektebetü'l-matbûati'l-islâmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekerriyya Yahya. *el-Minhâc şerhu şahîh-i Müslim ibni Haccâc*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1392/1972.
- Özpinar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1410/1990.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs. *el-Müsned*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1400/1979.
- Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan. *el-Âşâr*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Afkânî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü ibn Teymiyye, 1994.

- Tahâvî, Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî Neccâr. 5 Cilt. Medine: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tahâvî, Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1995.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Mısır: Matbaatü Mustafa, 1975.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah. *el-Kâşif*. thk. Muhammed Avvâme. 2 Cilt. Cidde: Dârü'l-Kible, 1413/1992.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah. *Mîzânü'l-i'tidâl fî naqdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zeylaî, Abdullah b. Yûsuf. *Naşbü'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 3. Basım, 1407/1987.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî. *Şerhu'l-Muvattâ*. thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd. 4 Cilt. Medine: Mektebetü's-Sekâfî, 1424/2003.